

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

ПЕЧКО НАТАЛІЯ ВІТАЛІЇВНА

УДК 101.1:316.314.743

**ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ У
ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ПЕРІОД**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата філософських наук

Київ – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор
Ярошенко Алла Олександрівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, директор
Інституту соціальної роботи та управління.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, доцент
Дулін Петро Георгійович,
Миколаївський національний університет
імені В.О. Сухомлинського,
завідувач кафедри філософії;

кандидат філософських наук, доцент
Лакуша Наталія Михайлівна,
Київський національний університет будівництва і
архітектури, архітектурний факультет,
доцент кафедри філософії.

Захист відбудеться 04 жовтня 2013 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 03 вересня 2013 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В. Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Питання формування моральної культури особистості, зокрема, її філософських засад, обумовлені проблемами практики, насамперед, новими соціокультурними реаліями, що склались у результаті розпаду СРСР й утворенням незалежних держав на базі республік, які існували в його складі. Падіння колишньої радянської імперії призвело до руйнації практично всієї інфраструктури, створеної на засадах комуністичної ідеології і моралі й разом з тим, поставило завдання створення нової реальності – економічної, політичної, соціокультурної, що базувалась на новому духовному фундаменті, основи якого виробило людство. Завдання формування нової філософії і моралі, створення на її основі типу культури, принципово відмінного від «радянського», постає як завдання, вирішення якого має соціальний сенс і значення.

Відомо, що моральність суспільства є однією з найвагоміших характеристик його гуманістичної природи і спрямованості. Економіка і політика, культура і мистецтво, спосіб життя людей загалом не можуть не опосередковуватись мораллю – системою усталених норм (поглядів, уявлень, оцінок), які врегульовують поведінку людей. Спроби побудувати суспільство на «без моральній основі» завжди завершувались його (суспільства) крахом, розпадом, руйнацією саме тому, що мораль є однією з субстанційних опор суспільства як такого. Рівень моральності суспільства є саме тим камертоном, за звучанням якого історія виносить йому остаточний вердикт: піднімає суспільство як героїчне, або ж засуджує – як злочинне. Існують також своєрідні «буферні зони» моралі. Вони виникають у так званих трансформаційних суспільствах, де разом зі зміною економічних, політичних і соціокультурних підвалин суспільного й індивідуального буття змінюються системи моралі: традиційна система моралі поступається новоствореній. Звичайно, далеко не автоматично. Економіко-політичні і соціокультурні зрушення готують ґрунт для нової моралі. Остання ж утверджується завдяки цілеспрямованій і системній просвітницькій, культуротворчій і виховній роботі, яка розпочинається з визначення і усвідомлення загальних філософських принципів культуро- і моралетворення, виховання людини, соціалізації особистості.

У стані пошуку і обґрунтування нової філософії перебуває сучасна Україна, яка нині переживає трансформаційний період, що характеризується, насамперед, високою динамічністю змін, зіткненням суперечностей, пошуком нових пріоритетів, частою зміною керівних еліт і багато в чому невизначеністю щодо контурів майбутнього, яке наближається. Означені характеристики «перекидаються» й на мораль. Те, що формується нині, з одного боку, суттєво випереджає процеси матеріальних змін, з другого – відстає від них. І це зрозуміло. Проголошення незалежності відкинуло старі уявлення про моральність. Однак, нові моральні реалії, які б відповідали сьогоденню й перспективам розвитку, все ще не з'явилися. В моральному обігу домінують, скоріш, уявлення про нову моральність, до яких ще треба наближатись. Їх

«підпирають» старі моральні стереотипи, які, на думку представників старшого покоління, скоріш підлягають очищенню, а не знищенню. «Стара» мораль суперечливо співіснує з новостворюваною. Це вводить суспільство у стан «моральної невизначеності», а може й розгубленості. Дослідження цих процесів є завданням особливої актуальності.

Особливої уваги зазначена проблема потребує з точки зору трансформації моралі під впливом ринкових перетворень, що викликали до життя нові моральні цінності, які багато в чому далекі від принципів дійсного гуманізму. Загальну атмосферу суспільства визначають нині «цінності», які не можна назвати інакше, як «дискомфортні». Вони зумовлені, здебільшого, миттєвими настроями, прагненнями людини захиститися від несприятливих обставин, вижити, зберегти своє власне «Я» у світі постійних змін. Людина немов би «тікає від реальності», перестає мріяти, «розмовляти з небом», втрачає віру, надію і любов, випускає зі своїх рук стрижень єдності людської цивілізації.

Оцінюючи «моральну розпорошеність» сьогодення, дехто впадає у розпач, прогнозує розпад системи загалом, занепад українства як такого. Вихід із ситуації, що склалась, між тим, є. В його основі – філософське осмислення життєвих, а у їх контексті – і моральних реалій, що знаходяться нині у стані трансформації. На цій основі суспільство сформує пріоритети свого розвитку. Через механізми соціалізації особистості вони дійдуть до людей. І тоді разом з економічним, політичним і соціокультурним відродженням, виростуть нові моральні реалії – демократична й гуманістична моральна культура, про яку мріяли і за яку боролись декілька поколінь свідомих українських патріотів.

Стан наукової розробки теми. Дослідженню процесу формування моральної культури особистості, його філософського підґрунтя, присвячена значна кількість наукових публікацій. Першу групу з них складають класичні філософські праці, присвячені культурі, моралі і вихованню особистості, які актуалізуються й залучаються до аналізу нової реальності і нової проблематики. Серед них слід назвати праці Платона і Аристотеля, А. Августина і Фоми Аквінського, Ф. Вольтера і Ж.-Ж. Руссо, І. Канта і Г. Гегеля, К. Маркса і Ф. Енгельса, Ф. Ніцше і А. Камю, Б. Рассела і Ж. Деріди, М. Гайдеггера і К. Ясперса. До цієї ж групи ми відносимо роботи представників педагогічного та культурологічного профілю, зокрема, В. Антоновича, Я. Коменського, І. Песталоцці, М. Пирогова, М. Драгоманова, К. Ушинського, С. Русової, А. Макаренка, В. Сухомлинського, Л. Толстого, Л. Українки, А. Швейцера, Т. Шевченка та ін. Вплетені в структуру власне педагогічних чи культурологічних досліджень, їх напрацювання дають багатий матеріал для аналізу філософських засад моралетворення та практичної моралі, обумовленої вихованням. Ми наголошуємо на тім, що саме ними створена класична філософська платформа розуміння особистості і її культури, духовності тощо, на якій базуються найбільш розгорнуті системи моралі, відомі в історії. Звичайно, вона не є однорідною. Однак, будь яке філософське дослідження моралі, побудоване «в обхід» означеної платформи, приречене.

Другу групу джерел складають роботи сучасних західних мислителів, спільними зусиллями яких вдалось подолати всесилля марксистської ідеології, сформованого на його основі комуністичного морального імперативу людства, обґрунтувати необхідність повернення до людини, її прав, демократичного способу життя, гуманізму у самому широкому розумінні цього поняття. Сюди відносяться, насамперед, праці Х. Арндта, Зб. Бжезінського, Ю. Габермаса, О. Геффе, Е. Левінаса, П. Рикьорі, Р. Рорті та ін.

Нарешті, третю групу джерел дослідження складають роботи російських та українських дослідників, присвячені проблемам людини, культури, соціалізації і моралі, видані частково за радянських часів, здебільшого – в наші дні, в період існування незалежних, суверенних держав, кожна з яких вибудовує власну траєкторію розвитку, в тому числі і моральну. Ми спирались, насамперед, на роботи таких авторів, як Ш. Амонашвілі, В. Андрущенко, В. Аршинов, В. Афанасьєв, В. Бакіров, Е. Баллер, Г. Батіщев, В. Бех, Л. Бевзенко, А. Бойко, В. Буданов, М. Бахтін, В. Вікторов, Г. Волинка, В. Воронкова, С. Гончаренко, П. Гайдєнко, П. Гуревич, Р. Гуревич, В. Давидов, В. Дзоз, Д. Дзвінчук, О. Дробницький, В. Журавський, І. Зязюн, В. Євтух, І. Єршова-Бабенко, В. Іванов, В. Кизима, Л. Киященко, О. Князева, В. Кремень, С. Кримський, М. Лукашевич, С. Максименко, М. Михальченко, Н. Мозгова, М. Недюха, В. Огнев'юк, В. Пазенок, І. Предборська, Б. Пружинін, В. Рибалка, В. Рижко, М. Розов, В. Савельєв, О. Савченко, С. Сисоєва, О. Сухомлинська, Д. Табачник, В. Ткаченко, В. Шинкарук, І. Цехмістро, О. Яценко, А. Ярошенко, В. Ярошовець та ін.

Разом з тим, не зважаючи на помітно велику кількість опублікованих праць, проблему, що досліджується, не можна вважати вичерпаною цілком і повністю. Існує низка питань, що потребують переосмислення в контексті новітніх досягнень науки. Першочергової уваги серед них потребують теоретико-методологічні засади дослідження філософії морального виховання особистості в умовах суспільних трансформацій; уточнення потребують поняття «філософські засади» формування моральної культури, саме поняття «моральна культура», як «моралі в дії», тобто моралі, яка реалізується в практичній повсякденній поведінці особистості. Потребують аналізу основні чинники формування моральної культури особистості в трансформаційному суспільстві, насамперед, зміна мотивів і технологій родинного виховання у формуванні моральної культури особистості, характеристика способу життя як основи формування моральної культури особистості, роль освіти і виховання в системі формування моральної культури особистості, аналіз культурного середовища як чинника формування цієї системи, вивчення впливу «вуличного виховання». Далеко не освоєним у нових умовах є вивчення філософії морального самовиховання особистості.

Враховуючи актуальність і не достатню розробленість проблеми, ми обрали її в якості предмета самостійного теоретичного аналізу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах Тематичного плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, науковий

напряма «Дослідження проблем гуманітарних наук», затвердженого Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 4 від 24 грудня 2008 року). Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 2 від 29 вересня 2011 р.).

Мета дослідження полягає у здійсненні соціально-філософського аналізу основ формування моральної культури особистості в трансформаційному суспільстві.

Реалізація даної мети зумовила постановку і теоретичне вирішення наступних **дослідницьких завдань**:

- здійснити теоретико-методологічний аналіз філософського розуміння формування моральності;
- розкрити сутнісний вимір трансформаційних процесів у сучасному українському суспільстві як середовища процесу формування моральної культури особистості;
- окреслити поняття «моральна культура особистості», його зміст та структурно-функціональний вимір;
- обґрунтувати головні чинники (внутрішні та зовнішні), що детермінують новий зміст і спрямованість моральної культури особистості;
- дослідити моральне самовиховання як інтегративний чинник формування моральної культури особистості.

Об'єктом дослідження є моральна культура особистості.

Предметом дослідження є філософські засади формування моральної культури особистості у трансформаційному суспільстві.

Методологічні основи дослідження зумовлені особливостями об'єкта та предмета дослідження. Робота виконана на основі таких загальнонаукових принципів, як об'єктивність, єдність теорії та практики, історичного і логічного, принцип системності та розвитку. У якості основного методу застосовувався метод діалектики, який дозволив розглянути предмет в системі причинно-наслідкових зв'язків та залежностей, в його історичному розвитку та в сучасних характеристиках. Застосований системний метод дозволив проаналізувати предмет дослідження як цілісність, своєрідну систему, що функціонує і розвивається. Метод герменевтики дозволив «увійти в середину» досліджуваного предмета, виявити та дослідити його внутрішні взаємозалежності. Прогностичний метод дозволив здійснити науковий прогноз розвитку досліджуваного предмета у майбутньому.

Досить широко застосовувались метод індукції та дедукції, порівняльний метод, метод структурно-функціонального аналізу та ін.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняному науковому просторі здійснено системний, цілісний аналіз філософських засад формування моральної культури особистості в суспільстві трансформаційного типу, що дало можливість виявити основні тенденції актуальних моральних змін, показати їх залежність від глобальних трансформацій епохального рівня.

У результаті дослідження обґрунтовано низку положень, що характеризуються науковою новизною і виносяться на захист:

Вперше:

– обґрунтовано філософське розуміння моралі як процесу і результату духовно-практичного освоєння світу, в якому моральні норми не тільки осмислюються на рівні людської свідомості чи освоюються почуттями, але й впроваджуються в практику на рівні людської діяльності (поведінки);

– проаналізовані філософські засади формування моральної культури особистості, зокрема: визначені характеристики трансформаційного суспільства, як середовища, в якому розгортається цей процес; проаналізовано вплив зовнішніх чинників – глобалізації та інформаційної революції; визначена глобальна суперечність між нормами старої (комуністичної, тоталітарної) і нової (демократичної) моралі; виявлені характеристики особистості, що обумовлюють новітній процес моралетворення: її переважну орієнтацію на демократію та ринкові перетворення.

Уточнено:

– поняття трансформаційного суспільства, як середовища формування моральної культури особистості, в якому виникають своєрідні «буферні зони» моралі, де разом зі зміною економічних, політичних і соціокультурних підвалин суспільного й індивідуального буття змінюються системи моралі: традиційна система моралі поступається новоствореній;

– перебування України у стані, коли «стара» мораль суперечливо співіснує з новостворюваною, частково уживається з нею, більшою ж мірою – вступає в конфлікт, що вводить суспільство у стан «моральної невизначеності», «розпорошеності»; вихід з ситуації, що склалась, вбачається не у «втечі від реальності» чи «поверненні до старих моральних устоїв», а в перспективному й активному моралетворенні, яке відображає основні пріоритети українського державо- і культуротворення, розгортається як відповідь на виклики сучасної епохи.

Подальший розвиток отримали:

– визначення та аналіз основних чинників формування моральної культури особистості; проаналізовані нові підходи до розуміння ролі та значення родинного виховання у формуванні моральної культури особистості; способу життя, як основи формування моральної культури особистості; ролі освіти і виховання в системі формування моральної культури особистості; значення і чинності впливу культурного середовища як чинника формування моральної культури особистості; дієвість фактору «вуличного виховання» (його позитивні, суперечливі та негативні аспекти);

– розуміння самовиховання як інтегративного чинника процесу формування моральної культури особистості; доведено, що яким би могутнім не був вплив зовнішніх та внутрішніх чинників, процес формування моральної культури «переломлюється» через внутрішнє розуміння, оцінку і самооцінку людини; від того, як людина розуміє й використовує різносторонні можливості багато в чому залежить її моральний стан, свідомість, культура;

– визначення самовиховання як свідомої діяльності, спрямованої на вироблення і вдосконалення позитивних і нейтралізацію негативних своїх якостей; проаналізовані специфіка, сутність і функції морального самовиховання; визначені основні етапи морального самовиховання в контексті соціалізації особистості; проаналізована роль таких аспектів, як самоаналіз, самопостереження, самокритика, самопереконавання та інших чинників і їх роль у моральному самовихованні особистості; визначена роль дорослих (батьків і школи, педагога і наставника) у моральному самовихованні особистості; проаналізовано значення соціального прикладу (зразку, норми) для морального самовиховання.

Теоретичне та практичне значення дослідження визначається тим, що в ньому проведено системний аналіз філософських підвалин процесу формування моральної культури особистості трансформаційного суспільства; виявлені та проаналізовані основні характеристики трансформаційного суспільства як середовища формування нової моралі; виявлено співвідношення чинників, під впливом яких здійснюється процес моралетворення; проаналізована роль самовиховання як інтегративного чинника становлення моральної культури особистості.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані в початковому процесі, зокрема, при викладанні гуманітарних предметів. Вони будуть корисними при плануванні, організації та проведенні виховної роботи з молоддю. На їх основі може бути підготовлено спеціальний курс для студентів гуманітарних спеціальностей.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним дослідженням. Всі результати і висновки отримані здобувачем самостійно.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданні кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, а також оприлюднювалися у доповідях та повідомленнях на ряді міжнародних та всеукраїнських науково-теоретичних та науково-практичних конференцій, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Соціальна робота і сучасність: теорія та практика» (Київ, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції «“Матеріалізм і емпіріокритицизм” – шедевр світової філософської думки» (Київ, 2008); X Міжнародній науково-практичній конференції «Творчість як корисне здійснення блага через істину у красі» (Київ, 2009); V Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми управління» (Київ, 2009); Всеукраїнській інтернет-конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Інформаційне суспільство і нові виміри культури» (Київ, 2010); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Девиация и обеспечение интеллектуальной безопасности образовательного пространства. Проблемы. Пути. Решения» (Москва, Росія, 2010); VII Міжнародній науковій конференції студентів та аспірантів «Гармонизация науки и высшего образования в информационном обществе» (Київ, 2011); Міжнародній науково-практичній конференції «Ильенковские чтения – 2010. “Нет ничего практичнее хорошей

теории»» (Київ, 2010); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Соціальна робота і сучасність: теорія та практика» (Київ, 2010); V Міжнародній науково-практичній конференції «Девиация и влияние миграционных процессов на образовательную среду» (Москва, Росія, 2011); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Девиация и информационное пространство образования» (Москва, Росія, 2012).

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження знайшли своє відображення у 15 публікаціях, у тому числі: 5 – статтях, опублікованих у фахових виданнях з філософських наук, 10 – тезах доповідей на конференціях.

Структура дисертації та обсяг роботи. Структура і обсяг дисертації зумовлені специфікою її предмету, логікою викладення теми, а також метою і основними завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів (11 підрозділів), висновків та списку використаних джерел (188 позицій). Загальний обсяг дисертації становить 189 сторінок, основна частина роботи – 167 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано об'єкт і предмет дослідження, визначені мета, дослідницькі завдання та наукова новизна, окреслені методологічні основи дослідження, теоретичне і практичне значення отриманих результатів, їх апробацію.

Перший розділ – «Теоретико-методологічні засади дослідження філософії морального виховання особистості в умовах суспільних трансформацій» – присвячений теоретично-методологічному осмисленню і аналізу філософсько-феноменологічних та соціально-філософських характеристик, яких набуває явище морального виховання в трансформаційному суспільстві, яким є сьогодні й Україна.

У **підрозділі 1.1 – «Моральне виховання особистості як елемент філософських концепцій»** – аналізується джерельно-наукова база, яка існує сьогодні щодо проблематики морального виховання особистості в умовах трансформаційного суспільства. Загалом в українській науково-теоретичній, соціально-гуманітарній, філософсько-світоглядній, психолого-педагогічній, навчально-виховній літературі існує глибока і змістовна традиція дослідження різних аспектів морального виховання особистості. Маємо і значний масив робіт класичного характеру щодо підходу до різних аспектів поставленої проблематики, і плідні науково-теоретичні пошуки наших сучасників.

З одного боку, у вітчизняній та зарубіжній соціально-філософській та педагогічно-виховній літературі наявний значний масив досліджень щодо поставленої проблематики, однак, з іншого – сама природа суспільної трансформації, що відбувається в нашій країні, у поєднанні із зовнішніми глобалізаційними впливами вимагає постійного оновлення та інноваційної розробки нового категоріального та теоретико-методологічного апарату щодо дослідження феномену морального виховання особистості в сучасному світі.

Багатовимірність філософсько-педагогічної традиції розкривається в роботах А. Макаренка, С. Ананьїна, В. Сухомлинського, В. Андрущенка, І. Беха, А. Бойка, І. Зязюна, С. Золотухіної, В. Кременя, О. Киричука, А. Троцька та інших педагогів, психологів, філософів. У ситуації складних соціальних трансформацій, що відбуваються в нашому національному просторі, надзвичайно важливо виробити адекватні механізми реалізації тих теоретичних здобутків, якими багата творчість згаданих науковців, дослідників, педагогів.

У **підрозділі 1.2 – «Сутнісний вимір соціально-політичних трансформаційних процесів в сучасній Україні»** – визначається трансформаційна сутність сучасного українського суспільства, під якою ми маємо на увазі його посткомуністичну, пострадянську природу функціонування, в рамках якої значне місце посідають світоглядно-аксіологічні паттерни, вироблені в колишній тоталітарній державі. Враховуючи це, важливою частиною дослідження теоретико-методологічних засад філософії морального виховання особистості в умовах суспільних трансформацій став критичний аналіз системи моралі, яка дісталась нам від колишнього СРСР. Умови, що склалися після розпаду Радянського Союзу, здавалося б, сприяли моральному піднесенню нації, новому національно-культурному відродженню, однак виявилось, що радянські морально-етичні та ідеологічні штампи і міфологеми надзвичайно живучі, а їх вплив на нове українське суспільство проявився як доволі згубний. Відбувся своєрідний феноменологічний розрив, коли старі цінності оголошувалися відкинутими, але залишалися фундаментом соціальної підсвідомості, визначаючи разом із новими споживацько-аксіологічними пріоритетами реальний занепад і кризу української духовно-моральної сфери.

Сьогодні за умов нових внутрішньо-національних та цивілізаційно-глобальних викликів в нашому трансформаційному суспільстві особливо сильно відчувається дефіцит моральнісної енергії, особистісної ініціативності, різнорівневої відповідальності, які є, насправді, ключовими чинниками зростання нації в будь-яких вимірах – від економічного і політичного до культурного і цивілізаційного.

У **підрозділі 1.3 – «Філософське поєднання загальнолюдських і національних цінностей моралі»** – аналізується специфіка поєднання загальнолюдського і національного контексту моралі, що народжується в сучасних посттоталітарних суспільствах. У цьому аспекті значна увага приділена концептуально-теоретичному аналізу тих впливів, які чинить глобальне середовище сучасної інформаційної цивілізації на моральнісне самовизначення суспільств трансформаційного типу, а також людей, які в них живуть. Перша тенденція – забуття загальнолюдських норм і розчинення моралі в прикладних галузях знання, прагнення до групових форм моралі. Друга тенденція пов'язана з пошуком загальнолюдських норм моралі. Глобалізація людської діяльності вимагає знаходження нових загальнолюдських норм моралі. Мораль буде змінюватися під впливом суспільного прогресу, будуть з'являтися нові норми, що відбивають сутнісні потреби людини. Але в умовах суспільної трансформації, коли особистість не має достатніх

традиційних морально-аксіологічних підґрунть для своєї самореалізації, глобальні впливи на таку особистість можуть мати згубний результат. Тому, сьогодні дуже важливо в рамках національного суспільного відродження сформуванню міцну ціннісно-моральну основу для самоідентифікації кожного українця, на базі чого вже можна вибудовувати різноманітні стратегії входження особистості до аксіологічного середовища глобально-інформаційного світу.

Звичайно, між національними і загальнолюдськими цінностями можуть існувати суперечності, однак, з нашої точки зору, на фундаментальному рівні саме загальнолюдські цінності моралі завжди лежать в основі моральнісно-культурного самовизначення нації. У зв'язку з цим, одним з теоретико-методологічних напрямів нашого дослідження став пошук шляхів якнайповнішого втілення загальнолюдських цінностей культури і моралі в національній системі морального виховання особистості сучасного українця. Особистісне самовизначення, в тому числі морально-етичне, сьогодні може розгортатися в повній мірі лише за умов феноменологічно-гармонійного поєднання загальнолюдських та національних цінностей моралі, які, на нашу думку, не просто не суперечать одна одній, але й мають спільний глибоко гуманістичний та людиноцентричний фундамент.

У другому розділі – **«Формування моральної культури як основна мета філософії морального виховання особистості»** – аналізуються моральна культура у складі духовної культури особистості та структурно-функціональний вимір моральної культури як цілісності.

Підрозділ 2.1 – «Категорія моральної культури у складі духовної культури особистості» – розглядає концептуально-теоретичну проблематику, що стосується визначення поняття моральної культури як одного з основних складників духовної культури особистості на основі чого вбачається можливим формування теоретичного підґрунтя для вироблення ефективних засобів і технологій морального виховання особистості в умовах тих трансформаційних змін, які переживає сучасна Україна.

Сформульовано змістовні характеристики категорії моральної культури як одного з основних складників духовної культури особистості, наголошено на важливості цілісного феноменологічно-сутнісного та світоглядно-аксіологічного розгляду даного поняття, адже воно поєднує в собі різноманітні феномени, що включають в себе як зовнішньо-нормативні соціально-моральні настанови, так і духовно-вольові, моральнісно-енергетичні потенції особистості. У зв'язку з цим, моральне виховання особистості повинне не лише прищеплювати зовнішні формально-нормативні знання і вміння, тобто формувати у людини здатність виконувати соціально-моральні настанови, але й створювати для особистості середовище реалізації своїх морально-духовних, творчо-вольових потенцій до ціннісно-культурної самореалізації та комунікативно-екзистенціальної взаємодії та діалогічності. Саме ці можливості людини виходити за межі соціально-моральної обумовленості та індивідуальної обмеженості, творити комунікативно-діалогічну дійсність, здійснювати морально-екзистенціальний вибір, нести особистісну та соціокультурну відповідальність і

єднають її зі світом духовної культури людства, загальнолюдськими цінностями, перетворюють її на активного суб'єкта соціокультурної активності.

Моральна культура, таким чином, є чи не найголовнішим зі складників духовної культури особистості, її ціннісно-енергетичним підґрунтям, яке на феноменологічному рівні формує смисли, образи, аксіологічні орієнтації духовно-вольової самоідентифікації та самореалізації кожної людини, яка активно формується як дієвий суб'єкт національного та загальнолюдського соціокультурного простору.

У підрозділі 2.2 – «Структурно-функціональний вимір феномену моральної культури як цілісності» – розглядається структурна єдність та системна функціональність моральної культури як цілісності, що складається з моральної свідомості, моральних почуттів та моральної діяльності.

Окремо проаналізовано кожний із складників моральної культури. Підкреслена складність та комплексність моральної свідомості, що зумовлена насамперед тим, що моральна свідомість, з одного боку, формується під впливом соціокультурного середовища, його усталеної нормативно-традиційної системи, а з іншого – саме моральна свідомість виступає енергетичним джерелом, на основі якого особистість здійснює духовно-екзистенціальний морально-культурний вибір, тобто є сама породжуючою субстанцією моральних почуттів та поведінкових актів. Моральні почуття, які становлять наступний структурний рівень моральної культури особистості, важливо розглядати не просто як психологічно-емоційний чи феноменологічно-духовний феномен, але й як елемент, який пов'язує у ціле такі складові моральної культури, як моральну свідомість та моральну діяльність.

Транслюючи через моральні почуття смислові та енергетичні феномени вироблені в моральнісно-духовній сфері моральної свідомості, моральна культура, зрештою здійснюється в моральній діяльності людини. Моральна діяльність людини таким чином, є показником сформованості всіх структурних рівнів моральної культури особистості, адже є об'єктивованою формою тих антропокультурних, соціально-феноменологічних, ціннісно-свідомісних та аксіологічно-емоційних явищ, які складають внутрішню структуру моральної культури.

У підрозділі 2.3 – «Загальний стан моральної культури в сучасному українському суспільстві» – аналізується загальний стан моральної культури в сучасному українському суспільстві та обґрунтовується потреба в моральному оздоровленні національного суспільства.

Аналіз загальних характеристик моральної культури в сучасному українському суспільстві, показав її глибоко кризовий стан, що пов'язаний насамперед з тим морально-культурним вакуумом, який утворився через суспільну трансформацію, в рамках якої відкинуті аксіологічні орієнтири колишньої тоталітарної системи, але ще не стали дієвими нові, а національна мораль відроджується надзвичайно повільно. В такій ситуації кризовий антропокультурний та морально-етичний стан українського суспільства доповнюється згубним впливом з боку аксіологічно-агресивної глобально-

споживацької цивілізації, яка настійливо нав'язує свої параметри стилю життя та індивідуально-споживацького вибору. В особливій небезпеці молодь, адже вона, не отримавши традиційних підґрунть для морально-етичної соціалізації та самореалізації, закинута в світ глобально-інформаційного споживання, який надзвичайно агресивно затягує молоду людину, спокушаючи її нетривкими насолодами. Без виходу зі стану морально-суспільної кризи, який може відбутися лише на основі побудови ефективної системи морального виховання особистості, наше суспільство має дуже мало шансів на національне відродження та на конкурентоспроможне зростання держави та громадянського суспільства на рівень розвинених демократичних країн світу.

Підкреслена нагальна необхідність та потреба в моральному оздоровленні українського суспільства, виділено декілька соціально-філософських обґрунтованих напрямів цього процесу. Найголовнішим з них є подолання морально-культурного історично-традиційного розриву, який характерний трансформаційному суспільству посттоталітарного типу, в якому знищена спадковість морально-національних традицій, а агресивне глобально-споживацьке середовище всіляко перешкоджає створенню нової системи національних етично-аксіологічних орієнтирів. В такій ситуації для морального оздоровлення суспільства необхідно, з одного боку, якнайактивніше відроджувати традиції народно-національного виховання, а з іншого – виробляти та застосовувати інноваційно-гуманістичні виховні технології новітнього типу. Окрім того, моральне оздоровлення суспільства може відбуватися лише на основі гармонійного поєднання морально-аксіологічних феноменів, притаманних національній свідомості та самосвідомості, та морально-етичних цінностей, смислів і образів загальнолюдського характеру.

У третьому розділі – **«Основні чинники формування моральної культури особистості»** – розглянуто феномен родинного виховання, освіти в системі формуванні моральної культури особистості та проаналізовано культурне середовище як чинник формування цієї системи.

У підрозділі 3.1 – **«Феномен родинного виховання та спосіб життя особистості у формуванні моральної культури»** – детально розглядаються ключові ознаки родинного виховання як базового чинника утворення інтегральних смислових та ціннісних феноменів, які протягом всього життя людини визначають сутнісні та енергетичні характеристики її морально-етичної культури.

Сім'я реалізує свій фундаментальний вплив на формування морально-особистісної структури свідомості людини, використовуючи все різноманіття факторів, яке витікає з самої багатофункціональної соціально-особистісної природи родини. Різностороння соціалізаційна діяльність родини щодо залучення дитини до основних форм суспільного функціонування сприяє якнайповнішому та структурно впорядкованому формуванню та розвитку моральної культури особистості. Однією з важливих ознак сімейного виховання, яка дає змогу говорити про фундаментальний його характер в процесі формування моральної культури особистості, є наочність прикладу тих поведінкових форм, які

регулярно застосовуються в родинному середовищі. Значну роль відіграють і сімейні традиції, звички, буденні ритуальні форми поведінки тощо. Окрім того, наголошується, що теоретичний розгляд особливостей родинного виховання, а також його ролі у формуванні моральної культури особистості, має здійснюватися у поєднанні з проблематикою взаємовпливу родинного культурно-традиційного середовища з оточуючим соціокультурним простором, який надає ключові традиційні та модерні смисли та цінності, на основі яких формується морально-етична структура соціуму та сім'ї. Сучасна антропокультурна цивілізаційна криза відбивається в негативному плані на інституті сім'ї, особливо на сфері родинного виховання, на комунікативно-дискурсивному просторі відносин між різними поколіннями, на усвідомленні кожним членом сім'ї її фундаментального значення в процесі формування його моральної культури та особистісної творчоспроможності.

Ще одним важливим аспектом проблеми, що нами розглядається, є концептуально-теоретичний аналіз феномену способу життя як основи формування моральної культури особистості. Від способу життя значною мірою залежить духовно-вольовий рівень розвитку особистості, що зумовлює і поведінкові форми самовияву людини, в тому числі в сфері морально-етичного ставлення до інших людей. Комунікативно-екзистенціальне значення того способу життя, який сповідує і веде людина, з одного боку, визначає основні моральнісні характеристики її особистості, а з іншого – багато в чому залежить від тієї соціокультурної та цивілізаційної ситуації, що складається в певний історичний період, в якому людина перебуває.

В аспекті формування високого рівня моральної культури особистості в сучасному суспільстві актуальною є проблема забезпечення імперативного характеру здорового способу життя, особливо його популяризації серед молоді. Саме на його основі як ключовій світоглядній цінності соціальні спільноти здатні стабілізувати процес передачі морально-культурного досвіду.

У підрозділі 3.2 – «Освіта і виховання в системі формування моральної культури особистості» – розглядаються сутнісні і формальні характеристики освіти і виховання в системі формування моральної культури особистості.

Сучасна освіта, особливо в її гуманістично-інноваційних вимірах, є не лише засобом формування високого рівня моральної культури особистості, але й сама по собі є соціокультурним середовищем, в основі якого лежить аксіологічний принцип моральності. Визначено значний потенціал національного педагогічно-виховного середовища щодо прищеплення молодому поколінню моральних цінностей загальнолюдського, гуманістичного характеру. Окрім того, підкреслено, що за внутрішньою, іманентною сутністю освітньо-виховна система сама є глибоко моральнісною, адже ґрунтується на діалогічно-комунікативних, міжособистісних принципах функціонування. Останнє вимагає постійного вироблення та застосування новітніх інноваційно-гуманістичних методів навчання і виховання з метою найефективнішого розвитку морально-культурного потенціалу молоді особистості. Освіта і виховання в той же час відіграють інтегральну роль у формуванні єдиного простору культурно-

морального розвитку національного суспільства, адже саме в освітній сфері відбувається актуалізація для молоді ключових культурних національних смислів, символів і цінностей. Окрім того, освіта і виховання є найефективнішими інструментами передачі соціокультурного і цивілізаційного досвіду від покоління до покоління, що також створює передумови для її ефективного використання в якості інструменту формування і розвитку моральної культури особистості.

У підрозділі 3.3 – «Культурне середовище як фундаментальний чинник формування і розвитку моральної культури особистості» – аналізуються феноменологічні характеристики культурного середовища як одного з фундаментальних чинників формування і розвитку моральної культури особистості. Підкреслено, що саме культура є інтегрально-комунікативним явищем, яке на основі загальнолюдських гуманістично-творчих та духовно-особистісних цінностей та світоглядних орієнтирів утворює цілісність та системність морально-аксіологічної взаємодії між людиною та суспільством. Саме в рамках такої взаємодії людина перетворюється на особистість, набуваючи, в тому числі, й певного рівня моральної культури, який дозволяє їй особистісно самоздійснюватися через екзистенціально-комунікативний контакт з іншою людиною. Культурне середовище створює передумови, завдяки яким людина «переростає» себе, усвідомлює свою високу морально-культурну відповідальність перед іншою особою і суспільством, починає, у зв'язку з цим, відповідально створювати певні поведінкові моделі моральнісної дії. Таким чином, національне, регіональне, глобально-світове культурне середовище, містячи в собі потенціал перетворення індивіда на особистість як комунікативно-моральну цілісність, має розглядатися як фундаментальний чинник формування і розвитку моральної культури особистості.

Виокремлено проблему «вуличного виховання» як фактору формування моральної культури сучасної молоді, підкреслено суперечливий, дихотомічний характер цього феномену, який чинить як негативний, так і позитивний вплив на розвиток моральнісних якостей молоді. З одного боку, відчутним є негативний ефект «вуличного виховання», який полягає в запереченні підлітками, молодими людьми усталених суспільних нормативно-моральних пріоритетів, агресивній асоціальній поведінці, що особливо проявляється в рамках трансформаційних суспільств, в яких зруйновано традиційні структури морально-соціального самообмеження, а нові аксіологічні підґрунтя поведінки ще не сформовані та не усталені. З іншого боку, вуличне середовище надає дитині, підлітку, молодій людині ті можливості, які їм не може надати «суспільство дорослих», а саме – сферу повноцінної самореалізації, в якій все залежить від власної поведінки, активності, морально-етичного вибору поведінкових моделей. Цей аспект «вуличного виховання» робить його важливим фактором активного та ефективного формування і розвитку моральної культури особистості молоді.

Розділ 4 – «Філософія морального самовиховання особистості» – присвячено розгляду та аналізу сутності, загальним і специфічним функціям, структурі та основним етапам процесу морального самовиховання особистості.

У підрозділі 4.1 – «Сутність, функції та структура морального самовиховання» – останнє розглядається як інтегральний чинник формування моральної культури особистості, з наголосом на те, що наукові засади розуміння співвідношення виховання та самовиховання були закладені саме класичною філософією. Розвиток особистості розглядається не лише як дія зовнішніх сил, але й як наслідок діяльності самої людини, яка постає, як активний суб'єкт, творець світу і самої себе.

На основі аналізу самовиховання у площині його значущості в самоактивності особистості, воно визначається як свідома діяльність, спрямована на вироблення і вдосконалення позитивних та нейтралізацію негативних власних якостей особистості. Виокремлено такі головні функції морального самовиховання, як регулятивна, виховна, пізнавальна, оцінно-імперативна, ціннісно-орієнтаційна, мотиваційна, комунікативна, прогностична, ідеологічна та ін., які мають досить важливе самостійне значення в механізмі моральної саморегуляції індивіда, відображаючи головні складові морального саморозвитку особистості. Врахування зазначених функцій сприяє підвищенню якості життя, а також позитивно впливає на ефективність міжособистісного та міжкультурного спілкування.

Структуру морального самовиховання складають такі стрижневі елементи, як моральне самоусвідомлення, моральна самооцінка, моральний самоаналіз, моральна саморегуляція, моральне самостереження, моральна самокритика, моральне самопереконання та ін.

У підрозділі 4.2 – «Основні етапи процесу розгортання морального самовиховання» – виокремлено етапи морального самовиховання з огляду на його головні стадії.

На першому етапі насамперед виявляється ставлення індивіда до процесу самовиховання шляхом встановлення тих або тих індивідуальних моральних рис, які в собі необхідно розвинути або подолати. Далі формуються певні спонуки до морального самовиховання – мотиви, свідоме ставлення до самовиховного процесу. Принагідно відбувається усвідомлення того, що моральне самовиховання – це не тільки особиста справа, але й проблема суспільства загалом. На другому етапі, який починається з появою бажання морально самовдосконалюватися, допомагають індивіду сформуванню морального ідеалу і підтримувати бажання наслідувати його. З'ясувавши відмінність між собою та ідеалом, людина вирішує, які риси вона має в собі виробити, а яких недоліків – позбутися. Орієнтуючись на це, вона складає програму морального самовиховання. На третьому етапі особистість починає систематично працювати над собою, реалізуючи програму морального самовиховання. Для цього вона долучається до різних видів діяльності, намагаючись регулярно контролювати результати втілення власних моральних рішень.

На цих етапах моральне самовиховання успішно розгортається лише за певних умов, до яких особистість повинна бути спеціально підготовлена. Серед найважливіших умов успішного морального самовиховання є наявність у людини достатньо визначеного життєвого ідеалу, наявність чітких, конкретних змістовних

цілей, які особистість має ставити перед собою, і досягнення яких потребує подолання достатньо серйозних, неминучих, але переборюваних труднощів.

ВИСНОВКИ

Здійснене дослідження дає можливість в узагальнено-теоретичній формі зробити наступні висновки.

Формування моральної культури особистості є надзвичайно важливою в сучасній соціокультурній та цивілізаційній ситуації сферою світоглядної рефлексії, від ефективності використання здобутків якої значною мірою залежить потенціал розвитку суспільства, держави, країни і людства загалом.

Природа суспільної трансформації, що відбувається в нашій країні, у поєднанні із зовнішніми глобалізаційними впливами вимагає постійного оновлення та інноваційної розробки нового категоріального та теоретико-методологічного апарату щодо дослідження феномену морального виховання особистості в сучасному світі. Це зумовлює актуальність подолання рудиментів радянської системи виховання, які протягом останніх двох десятиліть продовжують чинити глибоко негативний вплив на загально-соціальну та особистісно-індивідуальну морально-етичну ситуацію в Україні.

Одним з головних пріоритетів українського трансформаційного суспільства є становлення демократичного врядування та ринкової економіки, а фундаментальна роль у вирішенні такого завдання відводиться морально-духовному рівню розвитку національної, суспільної та особистісної свідомості.

Процес морального виховання особистості є багатограним та складним феноменом, який містить в собі значні масиви інформаційно-ціннісних образів, що зумовлює важливість єднання національних і глобальних морально-культурних пріоритетів. Водночас, необхідно, брати до уваги те, що загальнолюдські цінності та цінності сучасного глобального споживацького суспільства є різними соціокультурними феноменами. Важливо, формуючи національну систему морального виховання, не підмінити перші останніми, адже саме в цьому полягає основна небезпека моральному здоров'ю людини на всій планеті.

Цілісний феноменологічно-сутнісний та світоглядно-аксіологічний розгляд поняття моральної культури особистості, яке виступає одним з основних складників духовної культури особистості, поєднує в собі різноманітні феномени, що включають в себе як зовнішньо-нормативні соціально-моральні настанови, так і духовно-вольові, морально-енергетичні потенції особистості. У зв'язку з цим, моральне виховання особистості повинне не лише прищеплювати зовнішні формально-нормативні знання і вміння, тобто формувати у людини здатність виконувати соціально-моральні настанови, але й створювати для особистості середовище реалізації своїх морально-духовних, творчо-вольових потенцій до ціннісно-культурної самореалізації та комунікативно-екзистенціальної взаємодії та діалогічності.

Крім того, слід розглядати структурну єдність та системну функціональність моральної культури як цілісність, що складається з моральної свідомості,

моральних почуттів та моральної діяльності. Будь-яка система виховання та формування високого рівня моральної культури особистості має брати за основу усвідомлення ключових взаємозв'язків між структурними елементами даного феномену, а також розробляти певний інструментарій морально-виховних впливів, ґрунтуючись на специфічних властивостях кожного з таких елементів.

Моральна культура в сучасному українському суспільстві знаходиться в кризовому стані, що пов'язано насамперед з тим морально-культурним вакуумом, який утворився через суспільну трансформацію, в рамках якої відкинуті аксіологічні орієнтири колишньої тоталітарної системи, але ще не стали дієвими нові, а національна мораль відроджується надзвичайно повільно. В такій ситуації кризовий антропокультурний та морально-етичний стан українського суспільства доповнюється згубним впливом з боку аксіологічно-агресивної глобально-споживацької цивілізації, яка настійливо нав'язує свої параметри стилю життя та індивідуально-споживацького вибору.

Основними чинниками формування моральної культури особистості, постають: сімейне виховання, сучасний спосіб життя, освіта, культурне середовище і вуличне виховання. Крім того формування моральної культури особистості розглядається не лише як дія зовнішніх сил, але й як наслідок діяльності самої людини, яка постає, як активний суб'єкт, творець світу і самої себе. Тому, самовиховання визначається як свідомо діяльність, спрямована на вироблення і вдосконалення позитивних та нейтралізацію негативних власних якостей особистості. Крім того, моральне самовиховання невіддільне від реалізації тих соціальних функцій, які йому притаманні, а до головних функцій морального самовиховання ми відносимо регулятивну, виховну та пізнавальну. Усі ці функції мають досить важливе самостійне значення в механізмі моральної саморегуляції індивіда, відображаючи головні складові морального саморозвитку особистості. Врахування зазначених функцій сприяє підвищенню якості життя, а також позитивно впливає на ефективність міжособистісного та міжкультурного спілкування.

Проблема формування моральної культури особистості в трансформаційний період має добрі перспективи як наукова тема не тільки для вітчизняної, але й для світової гуманітарної науки. Її методологічні, соціально-філософські дослідження набувають особливої як теоретичної, так і практичної ваги.

Основні положення дисертаційного дослідження викладено в таких публікаціях автора:

1. Печко Н.В. Моральність як філософська проблема сучасності / Н.В. Печко // Філософські пошуки. Філософія і наука за умов формування інформаційного суспільства / Львів-Одеса: Cogito-Центр Європи, 2010. – Випуск XXXI. – С. 137-145.

2. Печко Н.В. Фактори, що впливають на формування моральнісної культури поведінки молоді / Н.В. Печко // Наукові записки. Серія «Філософія». –

Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2010. – Випуск 7. – С. 184-191.

3. Печко Н.В. Творчість як необхідний компонент морального виховання особистості / Н.В. Печко // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»: [зб. наук. праць]. Філософія. Психологія. Педагогіка. – К.: ІВЦ «Політехніка», 2009. – №2 (26). – С. 118-121.

4. Печко Н.В. Моральність сучасного українського суспільства: суперечності розвитку / Н.В. Печко // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К., 2013. – Випуск 68 (1). – С. 466-472.

5. Печко Н.В. Формування моральної культури як основна мета виховання особистості / Н.В. Печко // Вища освіта України: Теоретичний та науково-методичний часопис / [гол. ред. В.П. Андрущенко]. – К., 2013. – № 1. – С. 98-104.

6. Печко Н.В. Етичні вимоги до професійної діяльності соціального працівника / Н.В. Печко // Соціальна робота і сучасність: теорія та практика: Міжнародна науково-практична конференція (22-23 травня 2008 р., м. Київ) / Відпов. ред.: Б.В. Новіков, І.І. Федорова, Л.М. Димитрова. – К.: ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2008. – С. 199-200.

7. Печко Н.В. «Епідемія нетрадиційної релігійності» в Україні / Н.В. Печко // Матеріалізм і емпіріокритицизм» – шедевр світової філософської думки: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 листопада 2008 року, м. Київ). – К.: НТУУ «КПІ», 2008. – С. 177-179.

8. Печко Н.В. Мораль і творчість / Н.В. Печко // Творчість як корисне здійснення блага через істину у красі: Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (14-15 травня 2009 р., м. Київ) / Уклад. Б.В. Новіков. – К.: ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2009. – С. 120-121.

9. Печко Н.В. О двух фундаментальных определениях добродетели / Н.В. Печко // Сучасні проблеми управління: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (26-27 листопада 2009 р., м. Київ) / Уклад.: Б.В. Новіков, І.І. Федорова. – К.: НТУУ «КПІ», 2009. – С. 89-91.

10. Печко Н.В. Проблеми сучасної філософії моральнісного виховання молоді в Україні / Н.В. Печко // VII Харківські студентські філософські читання (15-16 квітня 2010 р., м. Харків): Збірник тез та доповідей учасників VII Міжнародної наукової конференції студентів та аспірантів. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – С. 88-90.

11. Печко Н.В. Поняття «моральнісного ідеалу» за Е Ільєнковим / Н.В. Печко // Ільєнковские чтения – 2010. «Нет ничего практичнее хорошей теории»: Материалы XII Международной научно-практической конференции (13-14 мая 2010 г., г. Киев) / Под ред. Б.В. Новикова. – К.: НТУУ «КПІ», 2010. – С. 283-284.

12. Печко Н.В. О нравственной культуре социального работника / Н.В. Печко // Соціальна робота і сучасність: теорія та практика: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (20-21 травня 2010 р., м. Київ) / Відпов. ред.: Б.В. Новіков, Л.М. Димитрова. – К.: НТУУ «КПІ», 2010. – С. 72-73.

13. Печко Н.В. Проблеми сучасної філософії морального виховання молоді / Н.В. Печко // Міжнародний молодіжний науковий форум «ЛОМОНОСОВ-2011» (11-15 квітня 2011 р., м. Москва): Матеріали / Відв. ред. А.І. Андреев, А.В. Андриянов, Е.А. Антипов, М.В. Чистякова [Електронний ресурс]. – М.: МАКС Пресс, 2011. – 1 електрон. оптичний диск (DVD-ROM); 12 см. – Систем. вимоги: ПК з процесором 486+; Windows 95; дисковод DVD-ROM; Adobe Acrobat Reader.

14. Печко Н.В. Моральність і сучасне суспільство / Н.В. Печко // Міжнародний молодіжний науковий форум «ЛОМОНОСОВ-2012» (9-13 квітня 2012 р., м. Москва): Матеріали / Відв. ред. А.І. Андреев, А.В. Андриянов, Е.А. Антипов, К.К. Андреев, М.В. Чистякова [Електронний ресурс]. – М.: МАКС Пресс, 2012. – 1 електрон. оптичний диск (DVD-ROM); 12 см. – Систем. вимоги: ПК з процесором 486+; Windows 95; дисковод DVD-ROM; Adobe Acrobat Reader.

15. Печко Н.В. Філософські основи формування моральної культури особистості в трансформаційний період / Н.В. Печко // Міжнародний молодіжний науковий форум «ЛОМОНОСОВ-2013» (8-13 квітня 2013 р., м. Москва): Матеріали Матеріали / Відв. ред. А.І. Андреев, А.В. Андриянов, Е.А. Антипов, М.В. Чистякова [Електронний ресурс]. – М.: МАКС Пресс, 2013. – 1 електрон. оптичний диск (DVD-ROM); 12 см. – Систем. вимоги: ПК з процесором 486+; Windows 95; дисковод DVD-ROM; Adobe Acrobat Reader.

АНОТАЦІЇ

Печко Н. В. Формування моральної культури особистості у трансформаційний період. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2013.

Дисертація присвячена системному, цілісному аналізу філософських засад формування моральної культури особистості в суспільстві трансформаційного типу. Здійснено теоретико-методологічний аналіз філософського розуміння формування моральності. Розкрито сутнісний вимір трансформаційних процесів у сучасному українському суспільстві як середовища процесу формування моральної культури особистості. Окреслено зміст та структурно-функціональний вимір поняття «моральна культура особистості». Обґрунтовано головні внутрішні та зовнішні чинники, що детермінують новий зміст і спрямованість моральної культури особистості та досліджено моральне самовиховання як інтегративний чинник формування моральної культури особистості.

Ключові слова: формування моральності, трансформаційне суспільство, моральна культура, моральна культура особистості, моральне виховання, духовна культура особистості, моральне самовиховання.

Печко Н. В. Формирование нравственной культуры личности в трансформационный период. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2013.

Диссертация посвящена системному, целостному анализу философских основ формирования моральной культуры личности в обществе трансформационного типа. Осуществлен теоретико-методологический анализ философского понимания формирования нравственности. Обоснованно философское понимание морали как процесса и результата духовно-практического освоения мира, в котором моральные нормы не только осмысливаются на уровне человеческого сознания или осваиваются чувствами, но и внедряются в практику на уровне человеческой деятельности (поведения).

Раскрыто сущностное измерение трансформационных процессов в современном украинском обществе как среды формирования моральной культуры личности. Определены характеристики трансформационного общества, как среды, в которой разворачивается процесс формирования моральной культуры личности. Проанализировано влияние внешних факторов – глобализации и информационной революции и определено глобальное противоречие между нормами старой (коммунистической, тоталитарной) и новой (демократической) морали. Уточнено понятие трансформационного общества, как среды формирования моральной культуры личности, в котором возникают своеобразные «буферные зоны» морали, где вместе с изменением экономических, политических и социокультурных основ общественного и индивидуального бытия изменяются системы морали: традиционная система морали уступает место вновь созданной. Доказано, что Украина находится в состоянии, когда «старая» мораль противоречиво сосуществует с вновь создаваемой, частично уживается с ней, большей же мерой – вступает в конфликт, который вводит общество в состояние «моральной неопределенности», «распыленности»; выход с ситуации, которая сложилась, видится не в «побеге от реальности» или «возвращении к старым моральным устоям», а в перспективном и активном создании морали, которое отображает основные приоритеты построения украинского государства и культуры, и разворачивается как ответ на вызовы современной эпохи.

Сформулированы содержательные и объемные характеристики категории моральной культуры как одной из основных составляющих частей духовной культуры личности, отмечена важность целостного феноменологически-сущностного и мировоззренчески-аксиологического рассмотрения данного понятия, поскольку оно совмещает в себе разнородные феномены, которые включают в себя как внешне нормативные социально-моральные установки, так и духовно волевые, морально-энергетические потенциалы личности. Рассмотрено структурное единство и системная функциональность моральной культуры как

целостности, которая состоит из морального сознания, моральных чувств и моральной деятельности.

Обоснованы главные внутренние и внешние факторы, которые детерминируют новое содержание и направленность моральной культуры личности. Проанализированы новые подходы к пониманию роли и значения семейного воспитания в формировании моральной культуры личности; образ жизни как основы формирования моральной культуры личности; роль образования и воспитания в системе формирования моральной культуры личности; значение и влияние культурной среды как фактора формирования моральной культуры личности; действенность фактора «личного воспитания» (его позитивные, противоречивые и негативные аспекты).

Исследовано моральное самовоспитание как интегрирующий фактор формирования моральной культуры личности. Самовоспитание определено как сознательная деятельность, направленная на выработку и совершенствование позитивных и нейтрализацию негативных своих качеств; проанализированы специфика, сущность и функции, морального самовоспитания. Определены основные этапы морального самовоспитания в контексте социализации личности; проанализирована роль таких аспектов, как самоанализ, самонаблюдение, самокритика, самоубеждение и т.п. факторы и их роль в моральном самовоспитании личности.

Ключевые слова: формирование нравственности, трансформационное общество, моральная культура, моральная культура личности, моральное воспитание, духовная культура личности, моральное самовоспитание.

Pechko N.V. Moral culture formation of an individual in the transformation period. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philosophy, specialty 09.00.03 – Social Philosophy and Philosophy of History. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2013 .

The thesis is devoted to the realization of a systematic, holistic analysis of the philosophical bases of moral culture formation of a person in society of transformation type. Theoretical and methodological analysis of the philosophical understanding of the morality creation is done. The essential dimension of the transformation processes in contemporary Ukrainian society as surroundings of the process for the formation of moral culture is revealed. The content and structural-functional dimension of the concept “moral culture of the individual” are specified. Main internal and external factors determining the new content and direction of a new moral culture of the person are explained. Moral self upbringing as an integrative factor in the formation of moral culture of the individual is researched.

Keywords: moral formation, transformational society, moral culture, and moral culture of personality, moral upbringing, spiritual culture of personality, moral self upbringing.